

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

This full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/14495>

Please be advised that this information was generated on 2014-11-11 and may be subject to change.

DE ACHTERBAN VAN EXTREEM-RECHTS

Rob Eisinga, Peer Scheepers en Jan Lammers

Rechtsradicale partijen boeken stemmenwinst. Eisinga, Scheepers en Lammers gingen na wie (potentiële) CD-kiezers zijn en waarom zij in de CD hun belangenbehartiger zien.

In het begin van de jaren tachtig voorspelden opiniepeilers electorale winst voor de toenmalige Centrum Partij en bij de verkiezingen van het Europees Parlement in 1984 behaalde de CP 2,5 procent van de uitgebrachte stemmen. In de daaropvolgende jaren verloor de CP/CD door intern gekrakeel veel (potentiële) aanhang en even leek het erop dat de rechtsradicale partijen vanzelf van het politieke toneel zouden verdwijnen. Sinds begin 1991 zijn ze echter met een nieuwe opmars bezig. Bij de onlangs gehouden gemeenteraadsverkiezingen werden er maar liefst 86 vertegenwoordigers van de CD en de CP'86 in de Nederlandse gemeenteraden gekozen: een winst van 71 zetels. Velen zien dan ook met zorg het gevolg van deze tweede electorale golf voor de komende Kamerverkiezingen tegemoet. Volgens prognoses kan de CD op ongeveer drie procent van de stemmen rekenen, omgerekend vier Kamerzetels.

Profiel

Met de landelijke verkiezingen in zicht is er in de media druk gespeculeerd over de profielen van potentiële CD-stemmers. Daarbij wordt één profiel breed uitgemeten, namelijk dat van de proteststemmers. Door de economische recessie in de jaren tachtig zijn grote groepen burgers onvrijwillig en langdurig veroordeeld tot een uitkeringsafhankelijk bestaan. Deze zwakke en kwetsbare groepen in de samenleving voelen zich in de steek gelaten. Ze vinden dat er niet naar hen wordt geluisterd en dat hun problemen niet worden aangepakt. Deze onvrede brengen ze naar buiten door een signaal af te geven, in dit geval door op de Centrum Democraten te stemmen. De CD, die claimt voor de kansarme Nederlanders op te komen, is voor hen een spreekbuis voor gevoelens van frustratie, onmacht en protest.

Hoe groot het aandeel is van de proteststemmers onder het totale kiezerskorps van de CD is tot op heden onduidelijk. Naast proteststemmers, waarvoor de CD een laatste strohalm is,

treffen we onder de aanhang ook mensen aan die uit ideologische overwegingen op de partij stemmen. De problemen waar andere partijen geen raad mee weten - werkloosheid, verpaupering van oude stadswijken, criminaliteit, immigratie-, asiel- en integratiepolitiek - zijn voor de CD in een handomdraai op te lossen: 'alle buitenlanders het land uit.' Hoeveel kiezers om deze ethnocentrische reden op de CD stemmen, is ongewis.

Klassieke theorieën

Meer in het algemeen kunnen we zeggen dat er over de aard van de CD-aanhang niet veel bekend is. Een belangrijke oorzaak daarvan is dat er weinig empirisch materiaal over het electoraat van de partij beschikbaar is. Haar aanhang is, ook al maakt de CD op het ogenblik een stevige groei door, tot op heden relatief gering gebleven. Daardoor treft men in een nationale steekproef van kiesgerechtigden maar weinig potentiële CD-stemmers aan. Verder is het onderzoek naar het electoraat van de CD overwegend beschrijvend. Voor een bevredigend antwoord op de belangrijke vraag welke sociale kenmerken de kans vergroten om op de CD te stemmen, moeten deze beschrijvingen als het ware een stuk van de grond worden getild. Daarvoor kan men terecht bij klassieke theorieën over de opkomst van het rechts-extremisme in Hitler-Duitsland. De drie belangrijkste theorieën worden hieronder in vogelvlucht besproken.

De theorie van de (bedreigde) economische belangen van Lipset gaat ervan uit dat er een samenhang bestaat tussen klassepositie en stemgedrag. Lipset constateerde dat in 1930 met name de Duitse middenklassen op de NSDAP hadden gestemd. Hij verklaarde dit door erop te wijzen dat sociale klassen op politieke partijen stemmen die pretenderen hun economische belangen te behartigen. Dit zou altijd het geval zijn, maar met name in perioden van sociaal-economische crises, wanneer mensen zich in

economisch opzicht bedreigd voelen en in ernstige onzekerheid verkeren over hun (toekomstige) sociale positie.

De theorie van de symbolische belangen is afkomstig van Arendt en Bendix. Volgens hen was het electorale succes van de NSDAP niet gebaseerd op de toestroom van kiezers uit één bepaalde klasse, maar vooral te wijten aan de opkomst van kiezers die voorheen niet wilden of niet mochten stemmen. Een belangrijk kenmerk van dit electoraat was een hoge mate van sociale desintegratie en een groot wantrouwen tegenover en een afkeer van het bestaande politieke systeem. De verklaring voor hun stemgedrag was dat de NSDAP tegemoet kwam aan de wens van deze 'atomistische massa' om zich af te zetten tegen de oude politiek en dat ze inspeelde op een diepgewortelde behoefte aan nieuwe vormen van solidariteit. Men hechtte grote waarde aan het nationalisme dat door de partij werd uitgedragen omdat het op symbolische wijze verwees naar nieuwe integratiekaders.

Tenslotte is er de theorie van de psychologische belangen van Fromm. Volgens hem kampen zowel de middenklassen als de arbeidersklasse in het Duitsland van voor 1930 als gevolg van de crisis met gevoelens van sociaal-

economische frustratie en vreesden met name de eerstgenoemden verlies van maatschappelijk aanzien. In reactie daarop groeide het verlangen naar een sterke leider en werden zondboek-groepen gecreëerd, waaraan alle echte en vermeende kwalen van de samenleving konden worden toegeschreven. Zoals bekend moesten met name joden en zigeuners het daarbij ontgelden.

Potentiële CD-kiezers

Er zijn goede redenen om deze historische studies te extrapoleren naar de tegenwoordige tijd. Ook nu hebben we te maken met een economische teruggang, die net als toen gepaard gaat met verschijnselen van sociale desintegratie. Daarom is het mogelijk om op grond van de klassieke theorieën een aantal sociale categorieën te identificeren, die naar verwachting een verhoogde kans hebben om op de CD te stemmen. Op grond van de theorie van de (bedreigde) economische en psychologische belangen mogen we verwachten dat de CD als 'belangenbehartiger van de "gediscrimineerde meerderheid" in Nederland' met name electorale steun

Janmaat (links) en Schuurmans
foto: Gerard Wessel/
Hollandse Hoogte

Arbeldspositle	CATEGORIE			CD STEM*
	Opleiding	Kerkelijkheid	Leeftijd	
loondienst bedrijf	lager	onkerkelijk	18-24	5.26
uitkering		onkerkelijk	18-24	3.35
loondienst bedrijf	lager	onkerkelijk	25+	2.32
zelfstandig	lager	onkerkelijk		1.98
huisvrouw		onkerkelijk		1.97
uitkering		onkerkelijk	55+	1.91
uitkering		onkerkelijk	25-54	1.76
uitkering		kerkelijk	18-24	1.55
uitkering		kerkelijk	25-54	1.54
loondienst overheid	lager	onkerkelijk	18-24	1.53
loondienst bedrijf	lager	kerkelijk	18-24	1.49
loondienst bedrijf	hoger	onkerkelijk	18-24	1.44
loondienst overheid	lager	onkerkelijk	25+	1.27
loondienst bedrijf	lager	kerkelijk	25+	1.00
loondienst overheid	lager	kerkelijk	25+	.90
loondienst bedrijf	hoger	kerkelijk	18-24	.88
uitkering		kerkelijk	55+	.83
loondienst overheid	hoger	onkerkelijk		.78
huisvrouw		kerkelijk		.74
loondienst bedrijf	hoger	kerkelijk	25+	.67
zelfstandig	lager	kerkelijk		.64
zelfstandig	hoger	onkerkelijk		.62
student		onkerkelijk	18-24	.50
loondienst bedrijf	hoger	onkerkelijk	25+	.43
zelfstandig	hoger	kerkelijk	25+	.29
loondienst overheid	hoger	kerkelijk		.23
student		kerkelijk	18-24	.14

De cijfers geven voor elke categorie weer hoeveel keer groter de kans is om op de CD te stemmen dan gemiddeld. Voor de bovenste categorie is die kans 5.26 keer groter en voor de onderste categorie is die .14 keer groter (ofwel $1/.14=$ 7.14 keer kleiner) dan gemiddeld.

krijgt van mensen die er de laatste jaren sociaal-economisch op achteruit zijn gegaan, zoals uitkeringsgerechtigden en lagere inkomensgroepen, maar ook handarbeiders en kleine zelfstandigen. Naar aanleiding van de symbolische belangentheorie kunnen we voorspellen dat de CD relatief veel aanhangers heeft onder degenen die nog niet of niet meer participeren in dominante maatschappelijke instituties zoals de arbeidsmarkt en traditionele verbanden zoals de kerk. Daarbij moet men wederom aan uitkeringsgerechtigden denken, maar ook aan onkerkelijken en jongeren. Verder is het plausibel om te veronderstellen dat CD-stemmen vooral voorkomt onder mensen die meervoudig zijn gedeprimeerd: mensen die bij voorbeeld geen werk, geen of een lage scholing alsmede geen ondersteunend sociaal netwerk hebben.

Aan de hand van survey-gegevens is nagegaan of deze (combinaties van) categorieën in het electoraat van de CD bovenkans voorkomen. Daartoe zijn meer dan 400.000 kiesgerechtigden onderzocht, waaronder zo'n 2.500 CD-stemmers, die in de periode van 1982 tot en met 1992 door het NIPO zijn ongevraagd. Hier worden alleen de uitkomsten voor jaren 1991 en 1992 gepresenteerd. In de tabel staat weergegeven hoeveel keer groter de kans is dat de betreffende catego-

rie voor de CD kiest, dan gemiddeld.

Uit deze cijfers blijkt dat met name de volgende categorieën een verhoogde kans hebben om op de CD te stemmen: lager opgeleide onkerkelijken die werkzaam zijn in het bedrijfsleven; lager opgeleide onkerkelijke zelfstandigen; onkerkelijke huisvrouwen; onkerkelijke jongeren met een uitkering alsmede - met uitzondering van de oudere kerkleden - alle andere uitkeringsgerechtigden. Het algemene beeld dat uit de cijfers naar voren komt, is dat de opmars van de CD voor een deel te beschouwen is als een reactie op sociale en economische uitsluiting. Het komt met name voor onder degenen die niet in staat zijn om via een acceptabel niveau van welvaart en bestaanszekerheid deel te nemen aan het sociaal verkeer en die maatschappelijk zijn geïsoleerd. Het is dan ook niet vreemd dat vooral deze mensen zich aangesproken voelen door de oproep van de CD tot etnische solidariteit om maatschappelijke uitsluiting en het uiteenvallen van traditionele verbanden tegen te gaan.

Strategie en beleid

Wat voor betekenis hebben deze uitkomsten voor de strategieën die er tegen de opkomst

van extreem-rechts kunnen worden ingezet? Uit de reactie van politici spreekt nog dikwijls gelatenheid. Het is alsof men wacht tot de kruitdamp is opgetrokken en het slagveld overzien kan worden. Deze gelatenheid heeft te maken met de doodswijg- en isolatiestrategie die jarenlang in de media en door politici ten aanzien van de CD en andere extreem-rechtse partijen is gevolgd. Door ze te negeren en het contact met politici van deze partijen te vermijden, hoopte men dat de extreem-rechtse bui vanzelf zou overwaaien. Als er echter één les uit het recente verleden te leren valt, dan is het wel dat deze strategieën de verrechtsing geen halt toeroepen. Door de CD dood te zwijgen, werd de partij juist springlevend; ze kon daardoor strafeloos in het openbaar allerlei onjuistheden verkopen en zonder tegenspraak telkens opnieuw dezelfde 'oplossing' voor de problemen van de multi-etnische samenleving aandragen. Daarom is geleidelijk aan voor andere strategieën gekozen, zoals confrontatie en onthulling. Deze hebben het voordeel dat bepaalde opvattingen van de CD weersproken kunnen worden. Maar ze kunnen ook faliekant verkeerd uitpakken. Door extreem-rechtse partijen op negatieve wijze in de publiciteit te brengen, tracht men potentiële CD-stemmers een spiegel voor te houden. Daardoor krijgt de CD echter tevens de mogelijkheid om zich als slachtoffer van de gevestigde politiek te presenteren. Daarmee kunnen kiezers die menen dat ze in het verdomhoekje zitten, zich identificeren. De opkomst van rechtsradicale partijen is voor een deel te beschouwen als het resultaat van maatschappelijke uitsluiting. Voor de bestrij-

ding daarvan lijkt dan ook een actief beleid gericht op de voorkoming van isolering en de ontwikkeling van nieuwe vormen van solidariteit gewenst. In het kader daarvan is het van belang kiezers op te zoeken en naar hen te luisteren. Maar niet alleen te luisteren, ook de problemen bij de naam te noemen en daadwerkelijk aan te pakken. Daarbij moet een discussie over de problemen van de multi-etnische samenleving die in brede kring worden gesignaleerd, dus niet worden geschuwd. Dit wil echter niet zeggen dat politieke elites, om extreem-rechts de wind uit de zeilen te nemen, opvattingen moeten verkondigen die vroeger alleen door de CD werden uitgedragen. Dit zou wel eens koren op de molen van extreem-rechts kunnen zijn. □

De auteurs zijn verbonden aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Dr. R. Eisinga is als KNAW-Academie onderzoeker en dr. J. Lammers als universitair hoofddocent werkzaam bij de Vakgroep Methoden van Onderzoek van de Faculteit Sociale Wetenschappen. Dr. P. Scheepers is universitair hoofddocent bij de Vakgroep Sociologie van dezelfde faculteit. Deze bijdrage is gebaseerd op een artikel dat verschenen is in *Mens en Maatschappij* (1993, pp. 362-385) alsmede op een bijdrage aan het Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1993, RU Groningen. De gegevens zijn verzameld door het NIPO en verkregen via het Steinmetz Archief. Geen van deze organisaties is verantwoordelijk voor de analyses en interpretaties van de auteurs.

BERICHTEN

Landelijk netwerk duurzaamheidsvraagstukken

Op 20 mei wordt een netwerk voor Interdisciplinair DuurzaamheidsOnderzoek (IDO) opgericht. AIO's en andere onderzoekers die zich vanuit de technische of sociale wetenschappen richten op duurzaamheidsvraagstukken worden uitgenodigd deel te participeren in het netwerk. De oprichtingsvergadering vindt plaats in het Academiegebouw, Domplein 29, Utrecht, 14.30 - 16.30 uur. Informatie: Remke Bras, Faculteit Technische Bestuurskunde TUD, tel. 015 - 78 34 23.

Databank Bibliografie Nederlandse Sociale Wetenschappen

Het Bureau Bibliografie Nederlandse Sociale Wetenschappen (BNSW) van de Universiteit Utrecht stelt onder de naam Databank BNSW bibliografische gegevens beschikbaar van circa 50.000 publikaties die sinds 1978 op het gebied van de Nederlandse en Vlaamse sociale wetenschappen zijn verschenen. Het bestand bevat alle soorten publikaties: titels van boeken, rapporten, proefschriften, academische redes, artikelen uit bundels en uit ca. 180 Nederlandse en Vlaamse

tijdschriften. Sinds 1990 worden ook recensies aan de publikaties toegevoegd. Om alle potentiële gebruikers van de Databank BNSW in de gelegenheid te stellen met dit databestand kennis te maken, is de toegang tot 1 januari 1995 gratis. Landelijk kan men de databank raadplegen via SURF-net of direct via de telefoon. Voor het raadplegen van de databank kunt u kiezen tussen menu- of commandogestuurd zoeken. Een handleiding waarin het zoeken in de BNSW-databank uitgebreid wordt behandeld, is op verzoek gratis te verkrijgen bij het Bureau BNSW. Informatie: tel. 030 - 53 72 73 of 53 70 97

SRM-Bibliography op diskette

Nadat het SRM-Documentation Centre vorig jaar gestart is met de uitgave van haar database op CD-ROM, wordt nu als extra service de SRM-Bibliography op diskette (3½ inch formaat) uitgebracht. Een eenvoudige retrieval-applicatie wordt bij de eerste aflevering meegeleverd.

Informatie: SRM-Documentation Centre, Erasmus Rotterdam, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam, tel. 010 - 408 21 95, fax: 010 - 452 95 10, E-mail: info@srm.eur.nl □